

METODIKA PŘÍRODNÍ PEDAGOGIKY

Didaktika výuky v terénu pro předškolní věk založená na principech přírodní pedagogiky
inspirovaná lektorem Rudolfem Hettichem.

Elektronická příručka

Autorka Johana Passerin
Editorka Tereza Valkounová

Metodika vznikla v rámci projektu Přírodní pedagogika s Rudolfem Hettichem pro pokročilé,
jehož realizace byla podpořena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci Výzvy na podporu
vzdělávání v regionálním školství a podporu aktivit integrace cizinců na území ČR v roce 2020.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

ASOCIACE
LESNÍCH MŠ

OBSAH

Autoři publikace - 2 -

Úvod - 3 -

Teoretická část:

Hra jako základ učení v předškolním věku - 4 -

Rámcový vzdělávací program a vzdělávání v přímém kontaktu s přírodou - 5 -

Praktická část:

Pra-hra - 5 -

Smyslové hry - 9 -

Hry na sebepoznání, meditativní hry - 11 -

Aktivizační hry - 11 -

Sociální hry, hry s pravidly - 12 -

Konstrukční hry - 15 -

Didaktické hry - 16 -

Ověření metodiky - 17 -

Závěr - 18 -

Použitá literatura a informační zdroje - 18 -

AUTOŘI PUBLIKACE

AUTORKA

Johana Passerin od roku 2010 doprovází děti na cestě za poznáním v lesní školce. V roce 2014 dokončila studium waldorfské pedagogiky a v roce 2020 studium speciální pedagogiky na Univerzitě Palackého v Olomouci. Spoluzaložila a vede lesní klub Hvězdy v lese. Cestuje a navštěvuje zahraniční inovativní mateřské školy zejména na severu Evropy. Působí v Radě ALMŠ, ve Skupině pro kvalitu, poskytuje konzultace a přednáší. Věnuje se zejména tématům volná hra, potřeby malého dítěte, svátky a tradice, písně a říkadla a lidová slovesnost v předškolním vzdělávání.

LEKTOR

Rudolf Hettich je průvodcem přírodou, environmentálním pedagogem, stopařem, fotografem, stavitelem přírodních hřišť a autorem knih a fotografických publikací. V roce 1988 založil vzdělávací instituci Gesellschaft für Natur- und Umwelterziehung (Společnost pro vzdělávání o přírodě a životním prostředí). V Německu, Rakousku a České republice vede vzdělávání dospělých, např. Přírodní pedagogika, Lesní pedagogika, Výcvik v Integrovaní přírodní terapii apod.

EDITORKA

Tereza Valkounová absolvovala učitelství biologie a občanské výchovy na Pedf UK v Praze. Následné doktorské studium již bylo zaměřené na předškolní věk a vzdělávání pro udržitelný rozvoj. Stipendium na univerzitě v německém Lüneburgu propojilo teorii s praxí a to v několika místních lesních školkách. V roce 2011 T. Valkounová spoluzaložila Asociaci lesních MŠ. Vedla výzkum Kořeny předškolní výchovy zaměřený na vliv kontaktu dětí s přírodou, je autorkou publikace Ekoškoly a lesní mateřské školy (MŽP, 2012) a editorkou knihy Nejlepší hry z lesních školek (Albatros, 2019). Školí témata předškolní vzdělávání pro udržitelný rozvoj/environmentální výchova, přínosné riziko venku, pedagogická evaluace venku.

ÚVOD

Pan Rudolf Hettich jezdil do Čech v uplynulých čtyřech letech velice rád a často. Ukázal českým pedagogům trochu jiný pohled na přírodní pedagogiku, než jaký jsme znali doposud např. z EVVO. „*Ekologickou výchovu lze popsat jako veškeré výchovné a vzdělávací úsilí, jehož cílem je především zvyšovat spoluodpovědnost lidí za současný i příští stav přírody i společnosti, za místo, ve kterém žijí a které je jim domovem, za smysluplné využívání místních zdrojů; rozvíjet citlivost, vstřícnost a tvořivost lidí k řešení problémů péče o přírodu i problémů lidské společnosti; utvářet ekologicky příznivé hodnotové orientace, které kladou důraz na dobrovolnou střídmost, na nekonzumní, duchovní kvality lidského života.*“ (Máchal, 2000, s. 15)

S tou odpovědností je to právě v předškolním věku složité. Jak víme z vývojové psychologie, malé dítě nemůže být ani trochu odpovědné za stav přírody. Naopak, pokud bychom na jeho bedra nakládali příliš velkou tíží – například informace o současné klimatické krizi, tání ledovců a podobně – mohlo by se stát, že vyvoláme právě opačný efekt: bezmoc a nezájem. Tím, kdo nese odpovědnost, je dospělý člověk. Jediné, co můžeme u předškolních dětí skutečně kultivovat, je právě citlivost, otevřenost a hodnotové orientace.

V přírodní pedagogice Rudolfa Hetticha nejde jen o znalosti a rozvoj hodnot a postojů, kterými toho chceme dosáhnout, nýbrž především o senzibilizaci člověka, a to jak dítěte, tak učitele, který tuto citlivost a zaujetí přenáší na děti. Není možné děti učit, rozvíjet u nich hodnoty a postoje a realizovat činnosti bez dostatečného probuzení smyslů a vnímání. Příroda není supermarket, do kterého lze jít a nakoupit požadované položky (osvojení znalostí a postojů). Všímavost a citlivost je zásadní. Proto značnou část seminářů pana Hetticha tvoří zdánlivě banální cvičení, sloužící k rozvoji všímavosti, hravosti, spontaneity a autenticity u dospělých. Jedině tak může dojít k tomu, že se pedagog naučí všímavě pozorovat, vidět věci a jevy v souvislostech a vyhodnocovat, co se hodí v jaké situaci dělat nebo nedělat. Pak může zajistit připravené prostředí, případně bude vědět, jak podpořit tvořivou hru, která povede k učení, poznání a rozvoji dítěte. Tato metodika je věnována právě takovým tvořivým hrám pro rozvoj citlivosti a empatie – láskyplného a vnímavého kontaktu se sebou samým a s druhými lidmi.

Pokročilý pedagog, tedy profesionál, je vybaven vysokou mírou vnímavosti a zkušenostmi, takže se obejde téměř bez materiálních pomůcek. Vystačí si s tím, co se vejde do kapes: nůž, provázek, pilka, šátek nebo bílé prostěradlo. „*Čím více věcí si s sebou bereme, tím méně se zabýváme přírodou a sami sebou,*“ říká Rudolf Hettich. K 95 % činností s dětmi v přírodě nepotřebuje člověk nic. Vše najde v přírodě a ve svém srdci.

TEORETICKÁ ČÁST

HRA JAKO ZÁKLAD UČENÍ V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

„Děti přicházejí na tuto Zemi a umí si hrát. Není třeba jim ukazovat, jak si mají hrát. Děti jsou experty na hraní. Dítě potřebuje vnitřní a vnější prostory, aby pra-hra mohla růst. Čím jednodušší jsou materiály a prostory pro hru, tím bude dítě kreativnější. Prvních sedm let života je tou nejdůležitější životní fází člověka. V této době dítě hraje celou svou bytostí (duch, duše a tělo). Tuto životní fázi pra-hry již nelze nikdy dohnat. Každé dítě vyrůstá s jemu úplně vlastní pra-hrou.

*Pra-materiály v přírodě pocházejí ze stvoření, jsou to tvůrčí materiály a mají léčebnou sílu. Dětská pra-hra je hra s těmito pra-materiály, primárními již po generace. Přírodniny neurčují nic předem a umožňují dětem odpovídající tvůrčí hraní. Je třeba vždy umožnit tuto bytostnou hru dítěte. Nejdůležitějším životní fází dítěte je období raného dětství, není to školní doba! Dětská hra se odehrává v přirozenosti, ve skrytu, ne skrze předpřipravené materiály. Ke kontaktu, ke vztahu a k odpovědnému zacházení s přírodou dochází pouze skrze **pra-hru**.“*

Rudolf Hettich, 2016

Hra je skutečně prvotním a nejdůležitějším učením. Dítě postupně přes experimentaci s pohybem, s vlastním tělem, s materiály a jevy dospěje ke schopnosti obrazotvornosti – imaginace. Tato schopnost (např. představit si, co se stane, když hodím do kaluže kámen) se rodí z opakované smyslové zkušenosti. Díky pohybu a smyslové zkušenosti se vyvíjí jazyk. Další dovednosti – kreativita a fantazie – jsou základy pozdějšího abstraktního myšlení a všech kognitivních operací, potřebných pro pozdější učení se akademickým dovednostem, jako je čtení a psaní.

Existují různé periodizace hry. Podle Piageta je kognitivní rozvoj důsledkem dětské hry. Rozvíjející se myšlení pomáhá vytvářet složitější způsoby hry a na druhou stranu složitější způsoby hry urychlují rozvoj komplikovanějších způsobů myšlení. V hraní tak je přítomen silný popud, který děti velmi ideálně vede k novým situacím, podnětům a vnitřně je nutí poznávat, zkoušet, tvořit, konstruovat. Dítě ve věku kolem 2 let je ve stadiu senzomotorické hry. Přístup dítěte k činnosti se neodvíjí od přemýšlení, nýbrž dítě se realizuje činem samotným. V další etapě vývoje (2.–7. rok) má myšlení „předoperační“ podobu, přičemž probíhají procesy rozhodování a volby. Dítě se nachází ve stadiu symbolické hry. Stále si dokáže vybavit a představit si předměty, jevy a situace ze svého okolí a hrou je prozkoumává. Je schopno oddálené nápodoby.

Hettich rozlišuje tato stadia hry:

Pra-hra: Použití nezpracovaného přírodního materiálu. Tvůrčí materiály. Největší herní tvořivost dítěte.

Po-pra-hra: Používání zpracovaných přírodnin. Herní materiály jsou změněné skrze dospělé (známý původ).

Hra mechanická: Materiály z umělých hmot a kovu. Vyrobeno dospělými (neznámý původ).

Hra technická: Materiály z umělých hmot, kovů a slitin. Herní zařízení získává motor. Ztráta schopnosti si hrát.

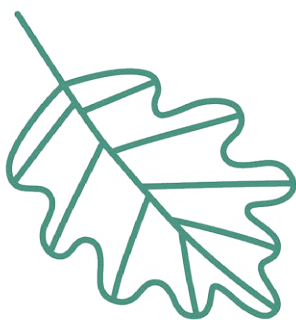
Hra mediální: Předmět již není uchopitelný jako „herní“ materiál. Úplná ztráta schopnosti si hrát.

RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM A VZDĚLÁVÁNÍ V PŘÍMÉM KONTAKTU S PŘÍRODOU

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále RVP PV) je rámcovým národním kurikulem, které stanovuje tzv. rámcové cíle: Rozvíjení dítěte, jeho učení a poznání; osvojení hodnot a získání osobnostních postojů. Hra jako spontánní činnost dítěte má v národním kurikulu své pevné místo, a to zejména v oblasti Dítě a jeho psychika (podoblast Poznávací schopnosti a funkce; Představivost a fantazie; Myšlenkové operace a Sebepojetí, city, vůle). Zde je spontánní hra výslovně uvedena jako vzdělávací nabídka, tedy to, co učitel dítěti nabízí. Zkušenost z lesních MŠ a klubů ukazuje, že učitel pro spontánní hru spíše vybírá nebo vytváří vhodné prostředí, tedy ji zprostředkovává, nikoli nabízí, jelikož spontánní pra-hra není hotový produkt, který by bylo možné nabídnout. Nicméně *spontánní hra, volné hry a experimenty s materiálem a předměty* je v RVP PV uvedena (RVP PV, s. 19, 21)

Jaké zaujímá v RVP PV místo příroda? Mezi kompetencemi k učení je uvedeno, že dítě si má osvojit poznatky o světě lidí, kultury, přírody a techniky. *Přímé pozorování přírodních, kulturních i technických objektů i jevů v okolí dítěte, rozhovor o výsledku pozorování* je vzdělávací nabídkou s cílem rozvíjet kognitivní funkce dítěte. Zajímavý je cíl, stanovený v oblasti Sebepojetí, city a vůle: *dítě by mělo být citlivé ve vztahu k živým bytostem, k přírodě i k věcem* (RVP PV s. 22).; a v oblasti *Dítě a svět: vytvoření povědomí o vlastní sounáležitosti se světem, se živou a neživou přírodou, lidmi, společnostmi, planetou Zemí* (RVP PV s. 28).

Rozvoj citlivosti, tak zásadní v konceptu Rudolfa Hetticha, je tedy v RVP PV přímo zmíněn. Proto se můžeme směle vydat do praktické části.

PRAKTICKÁ ČÁST

„Smyslové zkušenosti se nelze naučit. Probíhá nevědomě – vzniká při střetávání s okolím. Děti nepotřebují smyslové hry, ony žijí ve svých smyslech. Cvičení smyslů je pro dospělé. Naším úkolem je dát dětem prostor pro jejich smyslové zkušenosti a uchopit to, co chtějí zažívat všemi svými smysly.“ – Rudolf Hettich, 2016

Většina her v této metodice není přímo určena pro děti předškolního věku, nýbrž pro pedagogy. Mají sloužit k rozvoji vnímavosti, citlivosti a empatie. Nemají sloužit k poznávání přírody, nýbrž k sebepoznání. „*Hra není pedagogicky uchopitelná,*“ tvrdí pan Hettich. Nejde ani tak o činnost samotnou, nýbrž o to, co hra dělá s hráčem, o setkání se sebou samotným.

Principem her (a smyslem této metodiky) je ukázat možnosti her s minimem materiálních prostředků a vybavení. Rozdělení na kategorie má čtenáře podpořit k přemýšlení, k čemu a proč mu ta která hra může posloužit.

PRA-HRA

„Dítě skáče do kaluže, protože chce vidět pohyb vody.“ – Rudolf Hettich

Dětské pra-formy setkávání s lesem a přírodou

- Příroda a dítě jedno jsou.
- Dítě ještě není schopno se duševně zažívat vyčleněně od přírody.
- Příroda je pro dítě rovna jeho hernímu světu.
- Dítě je v přírodě vždy činné, každé bytí v činnosti má svůj smysl a důvod.
- Děti jsou v přírodě doma, ne na návštěvě.
- Každé dítě zažívá přírodu jako individuum.
- Děti přírodu zažívají vždy Tady a Teď. Minulost a budoucnost jsou při tom nedůležité.
- Pra-hra a pra-pohyb jsou pro děti v přírodě životním elementem.
- Dítě je v přírodě celé smyslovým a vnímajícím orgánem.
- Učení se v přírodě se u dětí neděje hlavou, nýbrž skrze pohyb a skrze smysly.
- Děti mohou trvale poznávat přírodu jen skrze pra-hru.
- Pra-hru lze provozovat jen v přírodě. Je vždy jedinečnou, individuální, nenaučitelnou a nemá opakování.

- Zkušenosti dětí v přírodě jsou vždy více jak třírozměrné.
- To nejdůležitější není učební obsah, nýbrž nadšení dítěte.
- Pro děti v přírodě neexistují vzácná zvířata, rostliny nebo ohrožené biotopy. Pro ně jsou jen příležitosti ke hraní, které jsou lepší či horší. Proto nepoučujme děti a nemoralizujme! Neříkejte dětem poučky typu: „*Tohle netrhej! Rostlinu to bolí! Jaké by to bylo, kdyby tobě někdo trhal prsty na ruku!*“ Neprobozujme v dětech vinu. Pokud chcete konání dítěte zastavit, stačí prostě říci „NE.“ – bez vysvětlování! Děti nejsou malí dospělí, nepotřebují znát argumenty. Ty přijdou později. Potřebují oporu. Zároveň je při setkání s přírodou důležité, aby dospělý dítěti ukazoval svoje pocity otevřeně.

Příklady Pra-hry:

- zacházet s vodou a zeminou, matlat, míchat
- přikrývat se listy a větvemi
- brouzdat bahnem
- sbírat přírodniny
- štourat klackem do děr ve stromech a zemi
- strkat drobné předměty do otvorů (např. žalud do dutého stromu)
- házet kameny do prohlubní a tůní
- chytat zvířátka, držet a zkoumat je
- stavět si pelech z větví, haluzí, listů, trávy a mechu
- schovávat se v rostlinstvu a v křovinách
- přeskakovat kmeny a balancovat na nich
- lézt na pařezy a skákat z nich
- klouzat se ze svahu či kopce, válet z něj sudy či metat kotrmelce
- lézt na stromy a keře, skákat dolů, houpat se
- hloubit díry a skuliny v zemi
- loupat kůru větví
- hrát si s mechem, listy, větvemi, kůrou a kameny
- zdobit se
- pomazat se nebo natřít bahnem, ušpinit se
- běhat po proudu potoka
- nabírat vodu a vylévat ji zpátky do potoka
- házet kameny, šišky a větve
- bouchat klacky do kmenů a ulamovat větve
- imitovat vaření a pečení s přírodninami
- skákat v kalužích
- sbírat trávu, květiny a listy
- ležet v lese na zemi, honit se a kočkovat se

V rámci ověření metodiky se skupinou průvodců z lesních MŠ, které se zúčastnily zimního kurzu Přírodní pedagogiky pro pokročilé (listopad 2020), se objevila ještě tato témata:

- skákání po kamenech u řeky
- lovení škeblí
- lovení chaluh z řeky klackem, pozorování vody kapající z chaluhy na různé povrchy
- pouštění listů a jiných předmětů po vodě
- hrabání listů klackem
- štourání klackem v potoce - "aby to líp teklo"
- sbírání kapek rosy z větví stromů do mističky z listů
- napichování listů na klacek a poslouchání zvuku zmrzlého listu při napíchnutí
- rozbíjení ledu
- pozorování světa skrze ledovou tabulku
- vyrábění koulí z bláta z krtčí hromádky, házení koulí do vody a pozorování, co způsobí
- házení předmětů na led
- rozmačkávání spadlého ovoce, čichání vůně hnijících jablek a poslouchání zvuků a TICHÁ
- setkání s dravcem, který chytil straku
- údery klackem o vodu, cákání vody
- zkušenost se smyslovou Pra-hrou

Pozitivní zkušenost s pra-hrou zahrnovala tyto aspekty:

- regenerace (občerstvení, osvěžení, obnova)
- zapojení smyslů, které v interiéru resp. jinde zůstávají nezapojeny
- pohyb (jako protiklad k sezení, ztuhlosti)
- prohloubené dýchání
- radost z překonání se (počáteční nechuť jít ven vyvážená zajímavými zážitky a výše uvedenými přínosy).

I přesto, že byla zima a nevlídno, nikdo neměl s pra-hrou negativní zkušenost.

SMYSLOVÉ HRÝ

Hry zaměřené na zbystrění smyslů jsou hry, které zvyšují vnímavost a všímavost. Dále sem patří hry na cvičení pozornosti. Ke zvýšení citlivosti dojde, když něco uděláte jinak. Nějaký smysl úmyslně utlumíte (např. zavážete si oči), nebo zesílíte (pomocí trychtýře z dlaní posílíte sluch) nebo zkusíte vnímat svět z jiné perspektivy (např. s hlavou v díře v zemi).

Srncí uši

Namasírujte si uši. Promněte si ušní boltce, promačkejte lalůčky. Pak si pomocí dlaní zakryjte uši a odkryjte si je. Co slyšíte? Nyní si udělejte z obou dlaní trychtýř a přiložte jej k jednomu uchu. Co slyšíte teď? Už je vám jasné, proč mají srnky tak velké uši?

Pavoučí síť

Požádáme účastníky (děti), aby si každý přinesl dlouhý klacek.

Tuto přípravnou fázi můžeme považovat za aktivitu pro rozvoj předmatematických dovedností: jakou představu mají děti o tom, co je to „dlouhý klacek“? Možná zjistíte, že 2–3leté, možná i některé 4leté děti přinesou jakýkoli klacek, který jim přijde do cesty. Teprve starší děti budou klasifikovat a porovnávat. Pak můžete říci, že děti mají přinést „alespoň takto dlouhý“ klacek – a jste u výrokové logiky).

Je vybrán jeden dobrovolník-pavouk, který se nezúčastní splétání sítě. Pak se pomocí klacků splete pavoučí síť: každý podá druhý konec svého klacku někomu jinému a logicky také dostane od někoho konec jeho klacku. Lidé si dřepnou nebo kleknou. Následně dobrovolník, který stál stranou, se stane mouchou v síti. Zaváže si oči šátkem a postaví se doprostřed sítě. Někdo jej slovně naviguje, jak spleť klacků procházet, aby o žádný nezavadil.

Tato hra, kromě toho, že bystrí smysly, je zároveň sociální hrou, rozvíjí jazykové schopnosti, logické myšlení a orientaci v prostoru.

Rezonanční dutina v zemi

Touto hrou potěšíte všechny, kteří rádi kutají v zemi. Je totiž potřeba vyhloubit v zemi jámu džbánovitého tvaru (užší hrdlo, níže se poněkud rozšiřuje). Až bude jáma hotová, lehnete si k ní a strčíte do ní hlavu. Co je slyšet pod zemí? Jak to tam voní? A jaké to bude, když zkusíte vydávat různé zvuky, nebo třeba zpívat?

Bude to jiné. Právě tyto jiné smyslové zkušenosti zbystrují smysly.

Nezapomeňte jámu po skončení aktivity zahrabat, aby do ní někdo nebo něco nespadlo (např. brouci nebo člověk).

Malé děti milují experimentování se svými smysly. Např. vydávají zvuky pod vodou a diví se, že zní jinak. Nebo zkoumají duté stromy. Bouchají do nich klackem, nebo se do nich schovají a zkoumají, jak zní vlastní hlas. Jakmile se naskytne příležitost slyšet ozvěnu, děti se jí chopí. Houkají a křičí v podchodech, křičí nebo plivou do každého kanálu. Vhazují do jejich otvorů kamínky, protože chtějí slyšet zvuk, který se ozve po dopadu předmětu v hloubce. Každé dítě určitě zkusilo přejíždět rukou nebo klackem po plotě a bylo kvůli tomu napomenuto. A přitom chtělo jen slyšet pravidelný zvuk.

Rezonanční hůl

Podobné cvičení se dá dělat s dlouhou dřevěnou holí. Klacky a hole jsou podle pana Hetticha jakési antény. Proto malé děti tolik zbožňují klacky a neustále je sbírají. Vezmeme si dlouhou dřevěnou tyč (např. lískovou hůl) a jeden její konec přiložíme na ucho. Druhý můžeme namířit na zem, na stromy apod. Uslyšíme okolní zvuky mnohem jasněji.

Zorné pole

Stojící osoba zafixuje svůj pohled na určité místo před sebou, např. na strom na okraji lesa, kámen na palouku apod. Pak předpaží směrem k tomuto předmětu. Ruce postupně začne rozpažovat a pokračuje, dokud se jí dlaně neztratí ze zorného pole. Zjistí tak, jak široké má zorné pole (180°).

Améby

Hráči se rozptýlí po lese a zavrou oči. Na povel se všichni dají do pohybu. Kdokoli z hráčů může začít vydávat nějaký zvuk (ale stačí i zvuk chůze). Hráči se snaží spojit, jdou za zvukem. Kdykoli někdo narazí na někoho jiného, chytou se za ruce. Postupně se tak tvoří řetěz nebo řetězy.

Tato hra je zároveň hrou na probuzení smyslů (kromě hledání kamarádů musíme zároveň dávat pozor, abychom nenarazili do stromu apod.), ale zároveň je to i sociální hra, při níž hledáme jeden druhého a snažíme se spojit, přičemž si pomáháme tím, že nejsme potichu.

Před začátkem hry je potřeba všem ukázat, jak se mají pohybovat poslepu, aby si nikdo neublížil. Jedna ruka je napřažená, pokrčená v lokti a s dlaní obrácenou ven ve výši hlavy; druhá ruka obdobně před břichem. Hra není vhodná pro malé děti, neboť nemohou dokázat udržet oči zavřené a zároveň se pohybovat.

Hra na pozornost

Kolem určené trasy v lese se schovala lesní zvířata. Mohou být použity např. obrázky nakreslené na kartonu (nesmí se lesknout) nebo plyšáci. Pan Hettich použil i vycpaná zvířata (lasičku), která získal zřejmě z nějakého školního kabinetu. Hráči prochází lesní cestičkou a jejich úkolem je všimnout si co nejvíce schovaných zvířat. Na konci cesty řeknou jednotlivě průvodci, co viděli.

Také tuto hru hrají děti nepřetržitě. Pokud je prostředí podnětné a zároveň bezpečné a srozumitelné, všímavost dětí je velice vysoká. Co znamená bezpečné a srozumitelné prostředí? Např. to, že ve školce jsou stále stejní průvodci a kamarádi, že batůžky se dávají na určené místo, že den má stále stejný rytmus a posloupnost činností se nemění. Také má každé dítě své místo u stolu, v šatně a v ložnici. Rovněž je důležité, aby byly naplněny základní potřeby dítěte: musí být dobře vyspané, najedené, dobře oblečené, mít jistotu ve svých blízkých lidech a být milováno (určitě znáte případy, kdy dítě ve školce okřikuje ostatní, je agresivní nebo plačtivé a pak se dozvíte, že se rodiče před odchodem do školky pohádali). Když jsou zajištěny základní potřeby, mozek vyhodnotí situaci tak, že je prostředí natolik bezpečné, že může věnovat část kapacity učení. Tj. dítě si může všimnout detailů, radovat se z pohybu, experimentovat. V lesních mateřských školách a klubech máme tu výhodu, že nám proměnlivost a zároveň i stálost zajišťuje autonomně uspořádané přírodní prostředí. Příroda je třetím učitelem (Miklitz, 2018) a spolehlivou kolegyní (za předpokladu, že se snažíme ji dobře poznat).

HRY NA SEBEPOZNÁNÍ, MEDITATIVNÍ HRY

Aktivity prohlubující kontakt se sebou. Láskyplný kontakt se sebou je podmínkou empatického vztahu s ostatními a se světem.

Hledání znamení

„Na každou starost je v přírodě lék.“ – Rudolf Hettich

Vydáme se na cestu lesem nebo jinou přírodní krajinou a máme na srdci nějakou otázku či trápení. „*O co člověk zakopne, to mu něco chce říct,*“ říká lektor. Hledáme symbol, znamení. Interpretujeme jej pomocí fantazie. Hrajeme s přírodou hru na asociace.

Když máme nějaké trápení, dilema, nevyřešené otázky, často pomůže procházka přírodou. Zčásti působí chůze, která aktivuje myšlení. Blahodárný vliv má samotné autonomně utvořené prostředí (tvary, barvy, vůně, smyslové podněty), které přinese uvolnění a podpoří tvořivost. Tvořivé a plynoucí myšlení je přesně to, co ve chvílích trápení potřebujeme.

Děti tuto hru hrají nepřetržitě, každý den. Kráčejí světem s nepřetržitým pocitem údivu a úžasu.

AKTIVIZAČNÍ HRY

Přetahování

Potřebujeme rovnou větev např. z lísky, dlouhou asi 50 cm. Hráči se přetahují mezi sebou, sedíce na zemi a opírajíce se o sebe chodidly. Tyč uchopí nataženýma rukama. Vyhrává ten, kdo druhého zvedne ze země, tj. prohraje ten hráč, který ztratí kontakt zadkem se zemí).

Tato hra je hrou s pravidly a obsahuje prvek soutěžení, není určena předškolním dětem. Hráči s pravidly skutečně začínají rozumět děti nejdříve v 6–7 letech, kdy jsou schopny nějaké míry abstraktního myšlení. Pěti- až šestileté dítě je ještě ve svém světě a přirozeně, pokud z toho není předčasně vyvedeno, v jednotě s ostatními. „*Soutěživost u dětí nepodporujeme, ale facilitujeme setkání s tím, že v životě se vyskytují situace typu výhry a prohry,*“ říká Rudolf Hettich. „*Dovolme dětem zažít, že chtějí být vítězem je v pořádku. Není však zdravé se povyšovat nebo vysmívat se poraženému.*“

Hluboká jáma

Na zemi vytvoříme kruh z kamenů, šišek, klacíků nebo pomocí provázku. Kruh by měl být jen natolik velký, aby šel ještě přeskočit. Pak se kolem kruhu postaví pět až sedm osob, vezmou se za ruce a na pokyn „Ted!“ se snaží vtáhnout ostatní do jámy. Přitom se nesmí pustit. Kdo šlápne do „jámy“, ten vypadává.

Liška a zajíc

Lidé stojí v kruhu na dosah, ale nedrží se za ruce. Jeden člověk hraje lišku a druhý zajíce. Liška se snaží zajíce chytit. Liška i zajíc mohou během honičky opustit kruh a opět se do něj vracet. Ale na místě, kde liška či zajíc kruh opouští, či se do něj vrací, se toto místo uzavírá; v kruhu stojící lidé se chytí za ruce. Když je ke konci hry zajíc uzavřen v kruhu (v noře), má liška smůlu.

Myš a liška

Vytvoří se skupiny po čtyřech, vždy dvě dvojice stojí proti sobě. Lidé si podají ruce a vznikne tunel. Řady za sebou stojí s mírnými odstupy. Tak vznikají chodby a bludiště, ve kterých se liška snaží chytit myš. Když myš zavolá „**Zamíchat!**“, tak se lidé pustí, udělají čtvrtobrátku doleva či doprava a utvoří tím nové skupiny po čtyřech. Tím vznikají vždy nové chodby. Dokud se liška snaží chytit myš, může myš svým voláním chodby vždy znovu měnit.

Liška a slepice

Lidé se postaví do řady a každý položí ruce na ramena toho před sebou. První v řadě je kvočna, ostatní za ní jsou kuřata. Jeden hráč zůstane mimo řadu a je liška. Liška se snaží dotknout posledního kuřete v řadě, kvočna vede řadu a pomocí manévru se snaží zabránit lišce chytit kuře na konci řady. Pokud se posledního kuřete liška dotkne, tak toto kuře vypadává. Cílem hry je zjistit, kolik kuřat liška odnese v určitém čase.

Jak už bylo řečeno, soutěživé hry s pravidly nejsou vhodné pro malé děti. Tato hra je zajímavá svým zaměřením na lišku. Kolik liška zvládne odnést kuřat z kurníku během noci? Hru můžeme doplnit o liščata v pelechu, která mají hlad. Pozornost se soustředí na lišku. Dá se říci, že můžeme lišce fandit, aby dobře nakrmila své děti. Nebo můžeme fandit slepicím, aby jich co nejvíce přežilo. To je život v přírodě. Jen my lidé dáváme událostem hodnotu a zvířatům připisujeme vlastnosti (zlá liška/hodné slepice nebo naopak hodná liška/slepice jako potrava pro liščata). Důležité je uvědomit si, že zatímco my dospělí rozumem jaksí chápeme tento přírodní zákon – silnější sežere slabšího – pro děti předškolního věku „**vše kolem žije a cítí**“ (Weber a kol. 2020), vše je oduševnělé. To, že děti připisují stromům, zvířatům, a dokonce i nerostné říši lidské vlastnosti, není nějaká nedokonalost, nýbrž důležitá vývojová fáze, kterou by dítě vlastně nemělo opustit, nýbrž mělo by ji integrovat do svého života a dalšího poznávání.

Poznámka k měření času během hry. Dítě nevnímá čas lineárně. Pro jakékoliv měření času je dobré používat vizualizační pomůcky, např. přesýpací hodiny. A ještě lépe, konec nějaké vymezené doby je dobré ohraničit rituálem: písničkou, zazvoněním, zvukem nějakého zvířete.

SOCIÁLNÍ HRY, HRY S PRAVIDLY

Zmenšování prostoru

Účastníci se postaví blízko sebe tak, aby se cítili pohodlně a měli dost svého prostoru. Na zemi vytvoříme kolem nich obdélník z klacků. Pak začne postupné zmenšování prostoru. Prostor lidem zmenšíme o třetinu, musí se tedy seskupit těsněji. Pak opět zmenšíme zbylý prostor atd. Když jsou lidé skutečně namačkaní jeden na druhém, necháme je vystoupit ven. Pak můžeme provést pokus: požádáme je, aby se do prostoru nasoukali zpátky. Pravděpodobně to nebude možné. Toto je hra pro dospělé, na níž můžeme ilustrovat řadu životních situací a sociálních procesů.

Skřítkové jdou do nebe

Společenská hra pro dlouhé zimní večery nebo odpoledne se staršími dětmi ve školce. Je to hra s pravidly, takže je doporučena od 5 let (mohou ji hrát i mladší děti, ale může se stát, že pravidla pro ně budou frustrující).

Najdeme si větev s postranními výhony, čím více, tím lépe. Opět se velice dobře hodí lísková větev. Výhony uřízneme cca 3 cm od kraje. Vznikne nám jakýsi žebřík pro skřítky. Vyrobit si také skřítky, a to z větviček ve tvaru Y. Dva konce budou nohy, jeden konec hlava. Můžeme skřítky barevně odlišit, nebo je označit oloupáním kůry, zářezy apod. Jeden hráč může mít 2–3 skřítky.

Dále si vyrobíme alternativu hrací kostky. Dva malé klacíčky tlusté asi jako prst a dlouhé asi jako malíček podélně rozštípneme. Vzniknou 4 kousky.

Hráč, který je právě na tahu, hodí tyto kousky na zem.

Kolik kousků je obráceno řeznou stranou nahoru, o tolik příček žebříku do

nebe může hráč postoupit. Pak je na řadě další hráč. Vyhrává ten, kdo bude první na vrcholku – v nebi.

Můžete se dohodnout, že pokud se potkají dva skřítkové na jedné větvi, nově příchozí toho původního shodí. Pro menší děti není varianta s vyhazováním vhodná.

Ubrousku, prostři aneb lesní divadlo

Skupinka dostane prostěradlo (plátěný bílý ubrousek). Ten je „jevištěm“ na kterém se odehraje příběh. Může to být příběh s vyprávěním nebo klidně pantomima.

Stromy a lesníci

Jak se cítí strom, který má být skácen?

Někteří účastníci jsou lesníci (většina). Jiní jsou stromy. Stromy mají být poraženy a odneseny na pilu. Stromy stojí se zavřenýma očima a lesníci je jako pokácí a odnesou. Při této hře se nesmí mluvit, vše se odehrává pantomimicky. Jsou povoleny zvuky jako např. bouchání dřevem o kámen a podobně.

Hra není vhodná pro mladší školní a předškolní děti. Naopak pro děti pubertálního věku může být vhodnou součástí EVVO aktivit směřujících k utváření úsudku o funkcích lesa, udržitelnosti lesního hospodaření apod.

Ptačí rodiny

Utvoří se skupiny minimálně po třech. Každá skupina si vylosuje jednu kartičku s ptákem (např. pěnkava, brhlík, sýkora, červanka a střízlík) podle něhož si pojmenují své družstvo. V každé skupině jsou určeni ptačí rodiče a ptáčátka. Rodiče mají za úkol postavit z přírodního materiálu pro svá dítky hnízdo. Když je hnízdo postaveno a ptáčata vylíhnuta, tak mají rodiče za úkol shánět obživu. Pro tento úkol dostane každý rodičovský pár k dispozici jeden zobáček – kolík na prádlo. Ve vymezeném prostoru jsou před začátkem hry rozsypány barevné asi 4 cm dlouhé špejle (červi). Úkolem rodičů je hledat svým potomkům potravu. Z hnízda může vylétnout vždy jen jeden rodič. Po dobu jedné minuty nosí do hnízda s pomocí kolíčku potravu, přičemž najednou mohou přinést jen jednu špejličku. Hraje se na tři běhy. Vítězem se stává rodinka, která svým dětem nasbírala nejvíce červíků.

Kuželky

Z lísky si nařezeme 10 stejně dlouhých kolíků, dlouhých asi jako předloktí dospělého muže. Na jednom konci je seřízeme šikmo, na druhém zašpičatíme. Zapícháme je lehce do země. Označíme startovní linii. Vzdálenost je vhodné zvolit podle věku. Např. na dospělého osm kroků, u dětí polovina. Hází se jednou tyčkou. Kdo sestřelí nejvyšší součet, ten vyhrál.

Na šikmo seříznutou plochu můžeme namalovat hodnotu kuželky. Mohou to být např. král, rytíři a pěšáci. Je důležité, aby během hry nebyl nikdo poblíž dostřeliště.

Obdobou může být stará vikingská hra Kubb. Dvě družstva mají každé po pěti špalících (mohou to být polínka), uprostřed hřiště stojí král (dvakrát tak velké polínko). Hřiště má rozměry 5 × 8 m. Hází se lískovými tyčkami. Cílem je srazit protivníkovi rytíře. Sražený protivníkův rytíř přechází na soupeřovu stranu a stojí tam, kam ho jeho majitel hodí. Hra má přesná pravidla <https://www.kubbvm.com/rules/czech.pdf>, ale pro hraní s dětmi si je můžete zjednodušit. Hra baví i předškolní děti, pokud jsou brány jako posila rodičovských týmů. Odkoušeno na dětech ve věku 3 a 6 let, vydrželi s námi hrát celé hodiny.

Děti budou velice vděčními spoluhráči a naučí se hrát férovou hru, pokud budou nejdříve doprovázet své hrající si rodiče a uvidí, že se rodiče chovají k soupeřům důstojně a laskavě i přes svou touhu zvítězit. Týká se to společenských her jako Člověče, nezlob se, stejně jako her s dřevěnými kolíky.

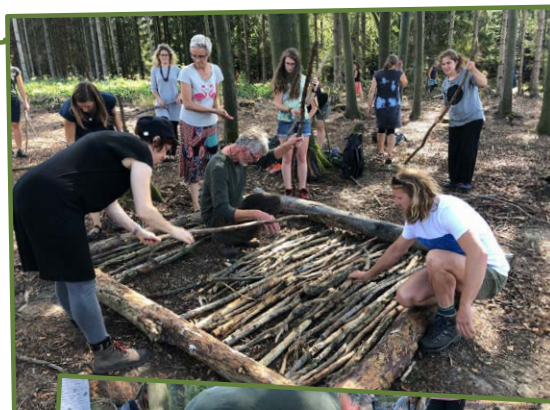

KONSTRUKČNÍ HRY

Děti milují stavění domečků pro skřítky, tábořišť, bunkrů a skrýší. Lesní postel ani lesní pohovku si děti samy od sebe nepostaví, nebudou mít potřebu to dělat. Ke hře jim postačí skuliny v kořenech stromů jako hasičské auto se sedadly, ohnutý keř jako houpačka, hromada klestí jako mamut, kterého je potřeba ulovit a odvléct do tábořiště, kde ho tlupa nad ohněm (kruh z kamenů nebo šišek, hromádka klacíků) upeče a sní (listy poslouží jako symbol masa). Přesto můžete pro děti vytvořit bezpečná a příjemná místa pro své pravidelné zastávky v lese.

Lesní postel

Umíte si postavit postel v lese jako Ronja a Birk? Tady je návod. Nejdřív si ohraničíte prostor tlustšími kmínky. První vrstvu postele tvoří větve silné asi jako zápěstí, je potřeba je urovnat všechny stejným směrem pěkně jednu vedle druhé. Další vrstvu tvoří haluze tlusté asi jako prst, které klademe křížem přes první vrstvu. Další vrstvu tvoří tenké větvičky, nejlépe smrkový podrost. Poslední vrstva by bylo zelené chvojí (v případě, že byste se na posteli opravdu chystali spát).

Lesní pohovka

Pokud chodíte s dětmi na stále stejné místo v lese, stojí za to postavit si lesní pohovku neboli Waldsofa. Sedět na takové lesní pohovce je mnohem lepší než na pařezu. Na pařezy totiž kálejí lišky. Ve výkalech lišek mohou být vajíčka tasemnice. Pokud si posedíte na pařezu, kam se předtím vykakala liška, utřete si ruce o kalhoty a pak se například nasvačíte, můžete získat nevídaného nájemníka do svého trávicího traktu. Proto se hodí postavit si lesní pohovku. Položíme v lese kruh z tlustších větví, na ně dáme vrstvu z klaců, a nakonec chvojí nebo menší větvičky. Výška by měla být asi 50 cm.

DIDAKTIČKÉ HRY

Najdi šišku...

Kdo okousal tu šišku?

Členové skupiny přináší různé šišky. Ty jsou pak rozloženy na velkou bílou látku. Následně jsou všechny šišky určeny pomocí karet k určování pobytočných stop zvířat.

Roztřepeňá šiška: veverka, lesní myš, srnka, kuna, ...

Čistě ohlodaná šiška: lesní myš, jezevec, křivka, brouci, ...

Šiška s trhlinami na šupinách: divoké prase, brhlík, sojka, zajíc, ...

Rozbitá šiška: datel, liška, srnka, ...

Pan Hettich nedoporučuje používat s dětmi atlasy a klíče k určování. Proč? U malých dětí je lepší pracovat vždy s jednotlivými obrázky např. kartami pohlednicového formátu. Určovací knihy jsou moc obsáhlé a odvádějí děti od toho podstatného, děti jsou plně závislé na dospělém, co z knihy vyčte. Kdežto jednotlivé obrazové karty daného tematického okruhu lze dětem rozdat a vyzvat je, aby mezi nalezeným materiálem poznaly podobně vypadající přírodninu. Pro předškolní děti jsou ideální karty zcela nezávislé na dovednosti číst písmo. Takové kartičky si pro školku můžete i vyrobit. Představte si, že neumíte číst. Kombinujte piktogramy a fotografie, obrázky nechte vytisknout a zalaminujte. Používejte je v reálných situacích v přírodě, školometské memorování dětem nic nepřináší.

Děti také nepotřebují znát přesné jméno živočicha, mohou si vymyslet svoje. Dítě, které spatřilo bažanta, řekne: „*Podívej támhle je nějaký zvíře. Má dvě nohy a modrou hlavičku!*“ Avšak pokud dospělí mluví o zvířatech a rostlinách, mohou je nazývat správnými jmény.

Obdobně můžete zkoumat i další pobytová znamení.

Kdo se tady vykalkal? Čí je to peří?

Je však důležité zachovávat určitá pravidla: Výkaly, kosti a oškubané peří nebo mrtvá zvířata jsou absolutním tabu a děti se jich nesmějí dotýkat. Je zde riziko přenosu zviřecích nemocí na člověka (hehe, třeba koronaviru). Pod dohledem průvodce si je však možné vše prohlédnout.

OVĚŘENÍ METODIKY

V rámci ověření metodiky byly účastnice kurzu Přírodní pedagogiky pro pokročilé dotazovány, zda a jak hry využíly v praxi. Byly vybrány následující příklady použití.

“V rámci dne pro rodiče jsme napsali na papírky formy Pra-hry. Rodiče si jednotlivé činnosti vylosovali a měli možnost si je prožít. Přínos byl okamžitý. Rodiče mohli nahlédnout do světa dětí a ocenit sílu hry. Díky tomu se přestali svých dětí ptát na otázku: “Co jste dneska dělali?” Díky zážitkovému dni ve školce si daleko více si uvědomují, co hra dětem přináší - spokojenost, zapojení, smyslová zkušenost, regenerace pozornosti, a co se díky hře učí.” (LMŠ Mariánka Brno)

“Aktivitu Ptačí rodiny jsme si upravili tak, že nebyla soutěžní, šlo o to nakrmit mláďata, což se stalo po nanošení určitého počtu “červíků”. Aktivitu jsme dělali s předškoláky a měla velký úspěch; děti ji chtěly pak dělat i doma s rodiči.” (LMŠ Sýkorka)

“Okousané šišky hledáme a určujeme každý rok v předškolce (přípravný ročník). Děti to pak i vypráví rodičům.”

“Hru Skřítkové jdou do nebe jsme využili jinak. Neházelo se kostkou, ale figurky postupovaly o větev výš za správně zodpovězenou odpověď týkající se uplynulého dne. Když některý skřítek spadl, začínal o větev níž.” (LK Prokopáček)

“V lese s dětmi jsme na kameni našli zvláštní útvar. Co to je? Zmrzlá chlupatá housenka? Mimoszemšťan? Plesnivě hovinco? U pozorování plesnivého hovínka vydržely děti soustředěně asi 10 minut. Kladly různé otázky. Proč je hovínko na kameni? Může být hovínko chlupatý? Kdo ho tady zanechal? Filozofování s dětmi a vytváření hypotéz podněcuje jejich zájem a fantazii daleko víc než prosté sdělení či je to bobek.” (LK Skaláček)

“V LMŠ Větvíčka pravidelně před čtením pohádky zařazujeme aktivizaci uší. Děti si třením zahřejí ruce a pak 7x pohladí ušní boltce. I děti, které neumějí ještě počítat, soustředěně pozorují učitele a hladí si uši tak dlouho, dokud učitel nepřestane, prostě napodobují. Větší si počet pohlazení spočítají. Hlavně jde ale o zklidňující rituál před pohádkou, který nám zlepšil pozornost a soustředění.” (LMŠ Větvíčka)

“Zvýšila se tvořivost pedagogů, kteří si vytvářejí vlastní příběhy jako v aktivitě Ubrousku prostři se.”

„Vše fotíme velkým fotoaparátem. Děti se nyní více soustředí na to, co by chtěly vyfotit, aktivně vyhledávají zajímavé věci. Fotografie s komentáři dáváme do whatsapp skupiny, kde jsou všichni rodiče. Rodiče tak daleko více ví, co se děti v lese učí, čeho si všímají; jsou edukováni. Z fotek si vytváříme vlastní atlasy, kterých si děti daleko více váží. Máme na to tiskárnu a laminovačku. Používáme také aplikaci lupa v mobilu a děti si vyhledávají, co by chtěly zvětšit.” (LK Letohrad)

ZÁVĚR

Věříme, že vás hry uvedené v této metodice zavedou s dětmi dál do lesů a také dál v přemýšlení o dětské hře a smyslu aktivit, které pro děti připravujeme. Pokladem dětského věku je pra-hra, neopakovatelné stadium hry, které nepotřebuje žádné pomůcky a pokyny dospělého. Přestože jsou v této metodice uvedeny návody na hry a činnosti, klademe si za cíl zejména upozornit čtenáře na důležitost této spontánní dětské hry a vyzvat je, aby byli jejími ochránci. A také aby byli pro děti dobrým vzorem, co se týče hraní her s pravidly a s prvky soutěživosti.

Přejeme vám, ať se vám to daří!

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

HETTICH, Rudolf. Protokol 1.–5. ke vzdělávacímu projektu Asociace lesních MŠ „Rozvíjení kapacit lesních mateřských škol v ČR“, spolufinancovaný Evropskou unií, který se konal v letech 2016–2018.

HETTICH, Rudolf. 2015. Das kleine Einmaleins der Naturbestimmung. Ein Pädagogischer Naturführer. Verlag Rudolf Hettich. Waldstetten. 2. Auflage.

HETTICH, Rudolf. Tierspuren. ISBN 978-3-9819858-0-1. Verlag Rudolf Hettich. Waldstetten. Rok neuveden.

HETTICH, Rudolf. Spielplätze für Kinderseelen. 2011. ISBN-13 : 978-3000337000. Verlag Rudolf Hettich. Waldstetten.

MÁCHAL, Aleš. Průvodce praktickou ekologickou výchovou. Brno, Rezekvítek ve spolupráci s Lipkou – Domem ekologické výchovy, 2000. ISBN 80-902-9540-1

<http://ekovychova.unas.cz/DOWNLOAD/pruvodce%20pev.pdf>

MIKLITZ, Ingrid. 2018. Der Waldkindergarten: Dimensionen eines pädagogischen Ansatzes. Dresden: Cornelsen. 7. Auflage. ISBN 978-3-589-24739-4.

PIAGET, Jean a INHELDER, Bärbel. Psychologie dítěte. Vyd. 6., V této edici 1. Praha: Portál, 2014. 142 s. Klasici. ISBN 978-80-262-0691-0.

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělání [online]. 2018. Praha: MŠMT. [cit. 2019-12-25]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/45304/>

SPLAVCOVÁ, Hana (ed.). Podpora rozvoje přírodovědné gramotnosti v předškolním vzdělávání. Praha: NÚV, 2015. ISBN: 978-80-7481-143-2 Online, dostupné z: http://www.nuv.cz/file/608_1_1/

WEBER, Andreas, ABRAM, David, ZEMÁNEK, Jiří, DERRICK Jensen, MATHEWS, Freya, KURT, Hildegartda. 2020. Vše kolem mne jako já žije, cítí... / cesty k regenerativní kultuře. Pilgrim – potulná univerzita přírody. ISBN 978-80-907880-0-8.

<https://potulnauniverzita.cz/texty/>

